

До спеціалізованої Вченої ради Д 35.051.027

Львівського національного університету

імені Івана Франка

79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук,
Заслуженого юриста України, судді Верховного Суду України у
відставці,**

Голови Верховного Суду України у 2013–2017 рр.

Романюка Ярослава Михайловича

на дисертацію Пасайлюк Ірини Василівни на тему:

**«Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному
процесі України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний
процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність обраної теми. Іноземці та особи без громадянства є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин в Україні, мають ті самі права і свободи та виконують ті самі обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України), іншими законами України, а також чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Їх правовий статус підпорядковується законодавству як місця перебування, так і праву держави їх громадянства чи постійного місця проживання. У зв'язку із цим виокремлюється ряд особливостей процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників судового процесу. Це зумовлює необхідність дослідження участі таких осіб у цивільному процесі України, змісту їх цивільного процесуального статусу як учасників судового процесу, та проведення аналізу основних ознак провадження у справах за участю іноземних осіб.

Особливості правового статусу іноземців та осіб без громадянства у цивільному процесі України є недостатньо розробленими, про що свідчить аналіз відповідного законодавства та судова практика. Окремі аспекти процесуального статусу цих осіб були предметом дослідження у працях таких вітчизняних науковців, як: М. О. Баймуратова, В. А. Бігуна, С. С. Бичкової, С. В. Васильєва, О. О. Грабовської, А. С. Довгерта, В. І. Кисіля, В. В. Комарова, В. М. Коссака, Л. М. Косовського, Л. В. Мамчур, І. А. Павлуника, Ю. Д. Притики, Я. М. Романюка, О. С. Рибака, О. П. Світличного,

С. Я. Фурси, Л. С. Фединяк, Г. А. Цірата, Н. О. Чучкової, М. Й. Штефана, а також іноземних науковців: М. А. Агаларової, Н. А. Васильчикової, М. А. Гурвича, І. М. Ільїнського, Т. М. Нешатаєвої, М. С. Шакаряна та ін.

Однак, на сьогодні недостатньо дослідженими залишається процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства як сторін, третіх осіб чи як інших учасників судового процесу, зокрема свідка, експерта, експерта з питань права, спеціаліста, перекладача. Не в повній мірі вирішенні наукові проблеми, пов'язані з участю представника у цивільній справі з «іноземним елементом», зокрема, процесуального статусу іноземного представника, підтвердження його повноважень. Потребують удосконалення положення чинного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів іноземцями та особами без громадянства, механізму подання до суду позовної заяви та доданих до неї матеріалів, строків розгляду справи з «іноземним елементом», можливості користуватися правникою допомогою, порядку надання міжнародної правової допомоги. Відтак зростає актуальність у комплексному дослідженні цивільних процесуальних прав та обов'язків іноземців та осіб без громадянства як учасників судового процесу та проведення порівняльної характеристики цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства за законодавством іноземних держав з метою врахування позитивного іноземного досвіду законодавчої регламентації функціонування інституту участі вказаних осіб у цивільному судочинстві України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Сформульовані дисертанткою у дисертації наукові положення, висновки, рекомендації є аргументованими та переконливими. Для їх доведення та обґрунтування, авторкою проаналізовано значну кількість вітчизняних та іноземних наукових джерел з цивільного процесуального права, українське за іноземне законодавство, що супроводжувалося їх критичним аналізом і аргументацією власних позицій.

Обґрунтованість дисертаційних положень підтверджується даними, одержаними в результаті аналізу низки міжнародних договорів. Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані в результаті вивчення матеріалів судових справ, узагальнені судової практики, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Зміст роботи повністю відповідає темі дослідження, висвітленню основних моментів участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України, про що свідчить використання дисертанткою, під час написання дисертації значної кількості наукових та інших джерел (298 найменувань). Також слід зазначити, що значну увагу приділено дисертанткою аналізу зарубіжного досвіду врегулюванню відповідних правовідносин, на основі чого доведено доцільність запровадження в національному законодавстві окремих положень, що засвідчили ефективне своє застосування в інших державах.

Структура дисертації відповідає меті та основним завданням дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок, з яких основний текст – 173 сторінки, список використаних джерел – 27 сторінки (298 найменувань). План роботи цілком вдалий, що допомогло дисерантці викласти свої думки послідовно і чітко. Усі розділи та підрозділи дослідження за своїм змістом і перспективами подальшої розробки можна назвати змістовними і логічно викладеними, придатними для використання як в теорії, так і в законотворчій роботі, а також на практиці. Ведення наукової дискусії відзначається належною поміркованою коректністю та аргументованістю.

Для формулювання основних понять, наукових пропозицій щодо розгляду і вирішення цивільних справ з іноземним елементом дисеранткою були застосовані методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3); метод системно-історичного аналізу – для дослідження правового регулювання участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України, їх право- та дієздатності як суб'єктів цивільних процесуальних відносин (підрозділ 1.1). Метод структурного аналізу дав змогу з'ясувати зміст поняття цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників судового процесу (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Порівняльний метод використано для порівняння національного та зарубіжного цивільного процесуального законодавства, міжнародних актів, що визначають специфіку участі іноземців та осіб без громадянства у цивільній справі (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); теоретичного моделювання – для розроблення пропозицій щодо внесення змін до законодавства (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); метод узагальнення – використовувався під час опрацювання наукової літератури (підрозділ 1.1), надав можливість узагальнити одержані результати та обґрунтувати пропозиції та висновки (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Використання зазначених методів дозволило авторці розробити нові концептуальні підходи щодо визначення правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України, їх процесуального статусу як учасників цивільної справи, особливості їх процесуального статусу як інших учасників судового процесу, а також виокремити та сформулювати відповідні пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є одним з перших в Україні комплексних досліджень питань правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України. Внаслідок поглиблого аналізу положень правової науки, законодавства, осмислення проблем юридичної практики, авторка сформулювала низку доктринально нових та значимих у практичному сенсі положень і висновків, які відповідають змістовним ознакам наукової новизни.

Дисертаційна робота містить конкретні пропозиції, які мають науково-теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Перший розділ дисертації «Загально-теоретична характеристика правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України» присвячений з'ясуванню поняття правового статусу іноземців та осіб без громадянства як суб'єктів цивільного процесу. Визначено особливості прав іноземців та осіб без громадянства на звернення до суду за захистом і на судовий захист, правові режими цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства, проаналізовано питання їх правосуб'єктності та з'ясовано критерії встановлення її змісту. Проведено аналіз чинного законодавства України, що регулює питання участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України та запропоновано внесення змін у деякі нормативно-правові акти.

Так, зокрема, в результаті розроблення зазначененої проблематики дисертанткою наведені висновки, пропозиції та рекомендації, які заслуговують на увагу: визначено, що питання правосуб'єктності іноземців, осіб без громадянства в цивільному судочинстві належить до предмету регулювання цивільного процесуального права України (с. 63); сформульовано авторське визначення цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України (с. 65); обґрутовано, що матеріальну та процесуальну правосуб'єктність не можна ототожнювати (с. 65); встановлено що цивільна процесуальна правосуб'єктність іноземців, осіб без громадянства залежить від процесуального статусу, який вони займають в цивільному процесі України (с. 66), тощо.

У другому розділі роботи «Особливості процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників цивільної справи» досліджується комплекс цивільних процесуальних прав та обов'язків іноземців та осіб без громадянства як сторін, третіх осіб, представників та особливості провадження у справах за їх участю. З огляду на тематику зазначеного розділу роботи слішно видіться низка висновків та пропозицій, зокрема щодо: набуття іноземцями, особами без громадянства статусу сторін справи – позивача чи відповідача у суді («Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні особи, в тому числі фізичні особи незалежно від їх громадянства, юридичні особи, а також держава») (с. 134); обґрунтування доцільності збільшення строку розгляду справи по суті з іноземним елементом («Розгляд справи з іноземним елементом здійснюється протягом строків, передбачених ч. 1, 2 ст. 210 ЦПК України та з урахуванням особливостей розгляду справи може бути збільшеним на строк до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави на судове доручення про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів») (с. 76); процесуальних наслідків недодержання іноземцями, особами без громадянства, як сторонами справи, основних цивільних процесуальних обов'язків, які унеможливлюють реалізацію їх права на звернення до суду за захистом («постановлення судом ухвал про відмову у відкритті провадження у справі, про повернення заяви, залишення її без руху, залишення позовної заяви без розгляду, – є

застосування судом заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами учасників справи) (с. 85-86); включення консула у цивільному судочинстві України до органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб («доповнення ст. 56 ЦПК України ч. 8 наступного змісту: «У випадках, встановлених законом, консул може звертатися до суду із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах») (с. 138), тощо.

Третій розділ дисертаційної роботи «Іноземці та особи без громадянства як інші учасники судового процесу» авторка присвятила дослідженням цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як інших учасників судового процесу, зокрема тих, які сприяють встановленню обставин справи: свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст. В зазначеному контексті обґрутовано, що основою цивільного процесуального статусу учасника судового процесу іноземної фізичної особи як експерта, експерта з питань права, спеціаліста, перекладача є відповідна можливість, що є похідною від правового режиму перебування іноземця та особи без громадянства на законних підставах на території України (с. 181).

У межах цього розділу дисертанткою обґрутовано висновок про те, що допит свідків – іноземців, осіб без громадянства, відбувається за загальною, встановленою процедурою, передбаченою для свідків – громадян України (с. 180). Винятки з правила становлять щодо порядку допиту іноземця чи особи без громадянства як свідка, який проживає за кордоном («суд не може в даному випадку застосувати заходи процесуального примусу», «суду необхідно йти шляхом міжнародної правової допомоги») (с. 153). З метою уникнення непорозумінь на практиці та заповнення нормативних прогалин авторкою запропоновано узгодити розбіжності у цивільному процесуальному законодавстві щодо використання термінології «експерт з питань права», та «експерт у галузі права» (с. 181). Доведено доцільність визнання суб'єктами ініціативи залучення іноземного фахівця як експерта з питань права, – суд та учасників справи. Питання компенсації витрат на формування експертного висновку з питань права запропоновано здійснювати на підставі укладення окремого договору між судом і відповідним фахівцем (с. 182).

Отже, дисертація І. В. Пасайлюк свідчить про те, що в ній наявні важливі висновки, що стосуються правового регулювання участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України, а також науково обґрутовані пропозиції, що слугували б оптимізації національного законодавства України. Пропозиції та висновки, що виносяться І. В. Пасайлюк на захист, є новими або містять необхідний рівень новизни, в цілому зрозуміло сформульовані і належно доведені в тексті дисертаційної роботи.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної тематики кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (2016–2018 роки, номер державної реєстрації 0116U001703) та «Новелізація цивільного та

цивільно-процесуального права в умовах реформи судочинства» (2019–2021 роки, номер державної реєстрації 0119U002358).

Висвітлені у дисертації положення, висновки, пропозиції можуть бути використані в науково-дослідній діяльності – при подальшому дослідженні, наукових розробках питань правового статусу іноземців, осіб без громадянства в цивільному процесі України; правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, що регулює цивільні процесуальні відносини за участю іноземців та осіб без громадянства; правозастосовній діяльності – при розгляді цивільних справ за участю іноземців, осіб без громадянства, наданні консультацій таким особам щодо особливостей їх участі в цивільному судочинстві України; навчальному процесі – при підготовці навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників, спецкурсів, при проведенні занять з навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право України», «Міжнародне приватне право», спецкурсу «Провадження у справах за участю іноземних осіб».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати дисертації відображені у 18 наукових публікаціях, серед яких 4 – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних; 1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 13 тез доповідей на конференціях.

Потрібно зазначити, що наукові розробки авторки виконані відповідно до напрямків проведення реформи цивільного процесуального законодавства України. Значна кількість нових підходів авторки до розглянутої проблематики збагачують наукову думку, дають можливість з іншого боку розглянути загальноприйняті погляди вчених-процесуалістів.

Таким чином, можна зробити висновок про самостійність, оригінальність, наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання низки питань.

Відсутність порушення академічної добросерчності. З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачкою вимог академічної добросерчності у повному обсязі, що підтверджується наступним.

Ознайомлення з представленою роботою дає підстави стверджувати, що ступінь обґрутованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до такого виду робіт. При використанні в роботі ідей, тверджень, відомостей містяться посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації. Надано повну, достовірну інформацію про використання результатів наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

У рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень, що могли б поставити під

сумнів самостійний характер виконаного авторкою дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, високий науково-теоретичний рівень та практичну значущість його результатів, слід висловити деякі зауваження щодо окремих дискусійних положень роботи, які потребують уточнення та додаткової аргументації.

1. Так, авторка визначає цивільну процесуальну правозадатність та дієздатність іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України залежно від того, який процесуальний статус вони займають у цивільній справі. При здійсненні аналізу встановлення правосуб'єктності іноземців та осіб без громадянства дисертанткою запропоновано визначення понять цивільної процесуальної правозадатності та цивільної процесуальної дієздатності вказаних суб'єктів в цивільному процесі України. Однак, чи припускає дисертантка можливість поділу в межах наведеної позиції процесуальної право- і дієздатності іноземних осіб на загальну та спеціальну.

2. У межах розділу 2 дисертаційного дослідження дисертантка досліджує процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України як учасників справи, а саме як сторін, третіх осіб, представників. Аналізуючи зазначене, авторкою зосереджена увага лише на процесуальному статусі іноземних осіб як учасників справ позовного провадження, залишаючи поза увагою інші види провадження в цивільному судочинстві України. На наш погляд, це недостатньо розкриває питання особливостей процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України.

3. У підрозділі 2.1. дисертації I. В. Пасайлюк аналізує цивільні процесуальні обов'язки іноземців та осіб без громадянства як сторін справи, невиконання яких призводить до настання певних процесуальних наслідків, таких як: відмова у відкритті провадження у справі, повернення заяви, залишення її без руху чи залишення позовної заяви без розгляду. Дисертантка зазначає, що ці підстави є тотожними як для сторін справи – громадян України, так і для сторін – іноземців та осіб без громадянства. Потребує додаткового пояснення позиція авторки щодо впливу на наведені процесуальні наслідки принадлежності особи – сторони справи, до того чи іншого громадянства.

4. Як відомо чинний ЦПК України містить низку новел, серед яких запровадження інститут експерта з питань права. Сучасні тенденції цивільного судочинства, можуть спонукати до залучення фахівця для з'ясування змісту норм іноземного права, яким може й стати експерт з питань права – іноземний фахівець. Цікаво було б почути думку авторки щодо визначення його правового статусу в цивільній справі та місце висновку такого експерта серед відомих засобів доказування в цивільному процесі України.

5. Авторкою пропонується розширити перелік осіб, які мають право відмовитися від давань показань, до яких належали б іноземці та особи без громадянства. Тому дисертантка вважає за потрібне ч. 1. ст. 71 ЦПК України викласти в наступній редакції: «Фізична особа має право відмовитися давати

показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб, заручена зі стороною особа, або особа, пов'язана зі стороною обіцянкою укласти шлюб, чоловік / дружина сторони, навіть якщо шлюб розірваний), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів». Цікавим є обґрутування доцільності таких змін, а також необхідність розширення переліку осіб, у межах категорії членів сім'ї та близьких родичів, які визначені сімейним законодавством України.

Визначаючи наукову новизну отриманих результатів авторка виявила скромність і охарактеризувала положення, що виносяться на захист такими, що лише містять елементи наукової новизни (с. 17-18 дисертації, с. 3 автореферату). Між тим, здобувачкою сформульовано уперше низку положень, які насправді мають перший рівень новизни, а саме запропоновані і доведені уперше, тобто є новими – передусім в Україні.

Наведені зауваження носять переважно дискусійний характер, спрямовані на посилення авторкою її позицій, не знижують загального позитивного враження від роботи і не впливають на високу оцінку її якості і можуть слугувати напрямками для майбутніх досліджень дисерантки.

Основні положення дисертаційного дослідження І. В. Пасайлюк дозволяють зробити висновок про те, що сформульовані нею пункти новизни і пропозиції до чинного законодавства достатньо повно розкрили тему дисертації.

Відзначене дає підстави зробити загальний висновок про те, що дисертація Пасайлюк Ірини Василівни «Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України» за своєю актуальністю, новизною, одержаними науковими результатами, змістом є самостійною завершеною науковою працею, що містить суттєві положення для вдосконалення та розвитку науки цивільного процесуального права. Робота виконана на високому науково-теоретичному рівні, її зміст повністю розкриває тему дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, в цілому є належним чином аргументованими, достовірними та новітніми. Дисертаційне дослідження має і практичне значення одержаних результатів, оскільки містить ряд пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства.

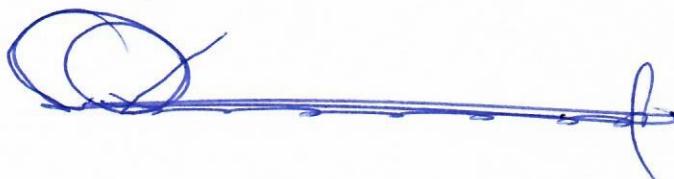
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження на тему «Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України» відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а його автор – Пасайлюк Ірина Василівна за результатами проведення публічного захисту заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних

наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
Заслужений юрист України,
суддя Верховного Суду України у відставці,
Голова Верховного Суду України у 2013–2017 рр.,
перший заступник голови наглядової ради
публічного акціонерного товариства
«Акціонерний комерційний банк «Індустріалбанк»

Ярослав РОМАНЮК

Справжність підпису Романюка Я.Н.
підтверджую

Голова правління АКБ "Індустріалбанк"

Довбенко М.Л.

